

Розділ 5

Соціально-гуманітарний контекст трансформаційних фінансово-економічних процесів

УДК 330.341.12

Другов О. О.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджено сучасний стан розвитку реального сектора економіки України. Визначено фактори, що на нього впливають. Серед них виділено інтелектуалізацію економіки як основу ефективного здійснення інноваційної діяльності. Запропоновано її принципи та шляхи оптимізації державного регулювання.

Ключові слова: реальний сектор економіки, інтелектуалізація, принципи, державне регулювання.

Постановка проблеми. Прояви світової економічної кризи в Україні черговий раз підтвердили слабкість та залежність реального сектора економіки України від світової та української кон'юнктури. Суттєве скорочення попиту на вітчизняний експорт у комплексі з нездатністю переорієнтації підприємств цієї сфери на інші ринки призвели до значного скорочення обсягів виробництва, звільнення працівників, зниження заробітної плати тим, що залишились. Не набагато краща ситуація й у підприємств, орієнтованих на внутрішній ринок. Скорочення обсягів банківського кредитування мінімізувало їхні можливості щодо поповнення обігових коштів, що спричинило спад виробництва.

Ці явища свідчать про необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності реального сектора економіки України, що неможливо без сприяння процесу її інтелектуалізації. Саме завдяки цьому підвищується інтелектуальний потенціал нації, створюються умови для покращення менеджменту та інноваційної активності підприємств.

Аналіз останніх публікацій. Українськими науковцями опубліковано чимало праць із питань підвищення конкурентоспроможності економіки України. Ними займались В. Геєць, А. Гальчинський, О. Амоша, І. Бураковський, О. Барановський, І. Луніна, Б. Данилишин, Б. Кваснюк, Б. Маліцький. Однак, результатів дослідження питання впливу процесу інтелектуалізації на розвиток реального сектора економіки фактично немає.

Мета цієї статті – розроблення теоретико-методологічних засад інтелектуалізації як процесу, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності реального сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. Основним показником, який характеризує стан зростання реального сектора економіки, є індекс промислового виробництва. Як видно з рис. 1, за останні вісім років (окрім 2008-го) він перевищував 100 %, тобто мав місце приріст виробництва. Піки цього зростання припали на 2001 та 2003 роки, коли індекс становив 115,8 та 114,2 % відповідно. Не беручи до уваги результатів 2008 року, найменше значення індексу було зафіксовано у 2005 році. Можна зробити припущення, що це було пов'язано з напруженою політичною ситуацією навколо виборів Президента України.

Однак, при розрахунку індексу промислового виробництва не враховано такого факту, як зміна цін на продукцію, що випускається. Для отримання реальної картини зміни промислового виробництва нами було враховано також значення показника індексу цін промислової продукції (розраховується з 2002 року). Обидва показники зведено на рис. 2.

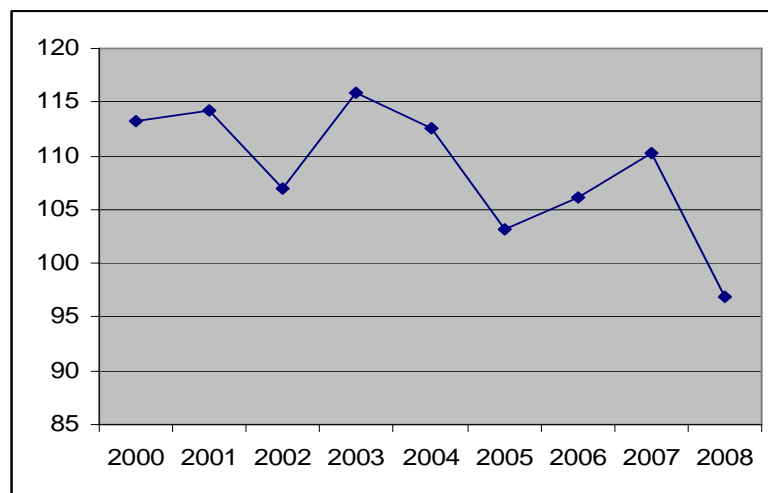

Рис. 1. Темп промислового виробництва в Україні, у % до попереднього року [1]

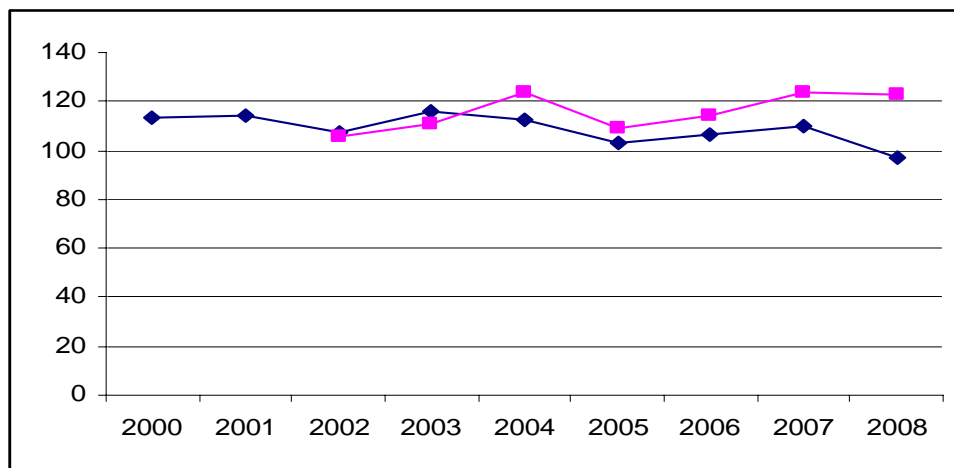

Рис. 2. Порівняння індексів промислового виробництва та індексу цін виробників промислової продукції [1]

Тепер ми бачимо реальну, а не номінальну зміну промислового виробництва в Україні. Індекс випуску промислової продукції перевищує індекс цін на неї лише у

2002 та 2003 роках. Саме тоді відбувався реальний приріст промислового виробництва в Україні. У подальшому він мав лише номінальний характер.

У 2008 році вперше за досліджуваний період навіть номінальний індекс промислового виробництва в Україні склав менше 100 %, що стало наслідком світової фінансово-економічної кризи. Більше того, темпи падіння індексу промислового виробництва зростають і у 2009 році. У березні 2009 року проти березня 2008-го він становив для добувної промисловості 84,6, а для переробної 62,8 %. Це в номінальному вимірі.

Підбиваючи підсумки короткого статистичного аналізу зростання реального сектора економіки в Україні протягом 2000–2008 років, відзначимо:

1. У номінальному вимірі виробництво зростало весь час, крім 2008 року. Однак, урахувавши індекс цін, реальне зростання мало місце лише протягом 2002–2003 років.

2. Світова фінансово-економічна криза суттєво погіршила ситуацію в реальному секторі економіки України. Показники його роботи знизились на 20–30 %, навіть у номінальному вимірі. Реально виробництво зменшилось майже вдвічі.

Зрозуміло, що описаний вище стан розвитку реального сектора економіки – основної її ланки, не може задовольнити амбіцій України щодо покращення рівня соціального стандартів, євроінтеграції тощо. Потрібні заходи, котрі зможуть активізувати виробництво, підвищити рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється. Щодо конкурентоспроможності, то за її глобальним індексом у 2008 році Україна посіла 73-тє місце із 131 досліджуваної країни, поступившись навіть таким країнам, як Філіппіни та В'єтнам [2].

З визнаної світової практики, шляхом до підвищення конкурентоспроможності економіки є інноваційна діяльність підприємств. Щодо оцінки її статистичних показників, наведемо такі цифри: інновації у 2007 році в Україні впроваджували 11,5 % підприємств (із урахуванням таких, що купували інноваційну продукцію); 6,7 % – це питома вага реалізованої інноваційної продукції в складі промислової. Зрозуміло, що такі значення показників не дозволяють сподіватись на реальне підвищення конкурентоспроможності української промисловості найближчим часом. Відповідно, потрібно вживати заходів щодо створення системи стабілізації та розвитку реального сектора економіки України. Базуватись вона повинна на таких основах:

1. Інноваційна спрямованість.
2. Повноцінне інвестиційне забезпечення.

Щодо першої. В Україні декларується чимало заяв та дій, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності підприємств. Однак, абсолютна більшість із них має доволі поверхневий характер. При цьому забувається той факт, що для реальних позитивних змін має бути створена цільна інноваційна система, яка повинна включати науку, вищу освіту, виробництво, державне регулювання цих процесів.

Щодо другої основи. Як довела світова практика, економічне зростання неможливе без адекватного інвестиційного забезпечення, основою котрого є налагоджена робота фінансового ринку. Поки українські банки не будуть кредитувати вітчизняну промисловість, позитивних змін нам не бачити. Українська фінансова криза фактично спричинила припинення кредитування банками економіки. Хоча задля справедливості відзначимо, що протягом кількох останніх років банки кредитували переважно імпортні поставки під видом ритейлу – кредитування потреб населення. Як наслідок – економіка не зростала, а банки мають серйозні проблеми з якістю кредитного портфеля (поверненням позик).

Зі світового досвіду, досягнення високого рівня конкурентоспроможності реального сектора економіки не може бути реалізовано в короткочасній перспективі. Це зумовлюють кілька факторів:

1. Наявність суттєвого відставання рівня українських технологій від країн – світових лідерів.
2. Обмежені фінансові можливості українських підприємств.
3. Відсутність адекватної поставленим завданням бази здійснення наукових робіт та практики їхньої реалізації на ринку у формі інновацій.

Зрозуміло, що стан цих проблем у різних сферах української економіки відрізняється. Відповідно, є галузі, у яких Україна цілком може позмагатись із країнами – світовими лідерами. Однак, по-перше, їх меншість, по-друге, рівень їхнього розвитку з роками швидше знижується порівняно зі світовими конкурентами, аніж зростає. Як висновок, ніякі короточасні дії, спрямовані на швидке досягнення міжнародної конкурентоспроможності економіки України, не будуть успішними. Для здійснення цього потрібне застосування принципово нових підходів до управління економічним розвитком.

На початку XXI століття, коли в провідних країнах світу здійснюється перехід до постіндустріальної економіки, в Україні потрібно розробити і застосувати нову політику економічного розвитку, орієнтовану на знання як основу розвитку виробничого процесу. Шляхом до поступового зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності економіки є процес інтелектуалізації. Зарубіжними науковцями (Leszek M. Pacholski, Magdalena K. Wyrwicka) було виведено взаємозв'язок між рівнем затрат на дослідження та розвиток (R&D) і ростом ВВП. За їхніми розрахунками, на 1 долар, укладений у R&D, у подальшому було отримано ріст ВВП на 10 доларів [3].

Відповідно, потрібно більше уваги приділяти запровадженню в країні цілісної інноваційної системи, основою якої є продуктивна робота центрів створення та трансферу в економіку нових знань. Під інтелектуалізацією економіки доцільно розуміти процес створення та накопичення в суспільстві знань і вмінь їх застосовувати, що, як правило, сприяє економічному зростанню, спричиняє в ній структурні зміни, підвищуючи частку сфер нематеріального виробництва, інтелектуальної праці, інформаційних і високих технологій, продуктивність праці.

Основою будь-якої теорії є система інтегрованих принципів. На підставі проведеного теоретичного аналізу виділимо головні принципи інтелектуалізації економіки.

1. **Цілеспрямованість.** Тобто чітка розстановка пріоритетів і розуміння того, що висока мета потребує значних затрат. Інтелектуалізація – тривалий процес, який вимагає вкладення коштів зараз, а віддача прийде значно пізніше. Нинішній абітурієнт інституту стане кваліфікованим фахівцем через 10–15 років, а потребує витрат державних коштів сьогодні. Передові наукові дослідження так само тривають роками, а потім упродовж кількох років проходять апробацію на ринках перед тим, як почати приносити прибутки інвесторам. Відтак, цілеспрямованість – здатність укладати сьогодні заради потенційних вимог у майбутньому.

2. **Адекватність світовим тенденціям.** Сприяти розвитку процесу інтелектуалізації економіки потрібно, розставивши чіткі орієнтири та усвідомлюючи цілі, які потрібно досягти. Поставити ці цілі можна, знаючи світові тенденції розвитку економіки та усвідомлюючи майбутні тенденції. Якщо у світі зараз активно розвиваються інформаційні технології, логічно покращити інвестиційне забезпечення підготовки кадрів та наукових досліджень з цієї галузі. Ідеальний варіант, звичайно, розуміння наступного етапу розвитку світової економіки, яка галузь буде пріоритетною через 3–5 років.

3. **Збалансованість.** Основою міжнародної конкурентоспроможності галузі (економіки), за М. Портером, є збалансований розвиток її основних сфер (елементів). Відповідно і досягти високого рівня інтелектуалізації економіки можливо лише за умови збалансованого розвитку її основних сфер – освіти, науки та інформаційних технологій. У випадку, якщо одна із них відставатиме, обмеженим буде потенціал інших. Якщо

слаборозвинена вища освіта, молоді спеціалісти будуть не готовими до здійснення наукових досліджень; якщо інформаційні технології – не буде можливості здійснювати наукові розробки на рівні провідних країн світу; якщо слаборозвинена наука – студенти недоотримують знання, а бізнес – потенційні інновації.

4. Регульованість. Для успішної реалізації інтелектуалізації економіки потрібне чітке та продуктивне керівництво. Особливо важливо це в Україні, де перманентна політична нестабільність зумовлює постановку перед владою короткострокових цілей, реалізація котрих дає плоди сьогодні. На жаль, наслідки такої практики відображено в емпіричній частині дослідження. Відповідно, органи, що курируватимуть розвиток інтелектуалізації економіки, повинні бути, принаймні частково, незалежними від постійних політичних тисків та змін.

5. Державна підтримка. Інтелектуалізація економіки неможлива без державної підтримки, як організаційної, так і фінансово-інвестиційної. Оскільки сам процес не може принести вигоду в короткостроковій перспективі, його основним інвестором може виступати держава. Використовуючи механізми бюджетного перерозподілу коштів, бізнес має відігравати в цьому процесі важливу роль, але його завдання – втілення результатів інтелектуалізації на ринку з метою покращення рівня життя населення.

Важливе питання у сфері інтелектуалізації реального сектора економіки України – її державне регулювання. Від його продуктивності значно залежатимуть її успіхи та наслідки. Постає питання: хто зараз здійснює це регулювання і як підвищити результативність цього процесу?

Відповідно до Закону «Про освіту» в Україні створено систему органів державного управління освітою: Міністерство освіти і науки України, міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчально-виховні заклади, Вища атестаційна комісія (ВАК) України; Міністерство освіти Автономної Республіки Крим; місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою

Відповідно, регулювання трьох основних сфер інтелектуалізації економіки (зокрема й реального сектора) здійснюється, де-факто, трьома різними органами державної влади. Постає питання про ефективність такого управління. Одним із принципів інтелектуалізації є цілеспрямованість. Навряд, щоб цілі перелічених вище державних органів повністю співпадали. Міністерство освіти і науки, перш за все, зайнято покращенням якості вищої освіти. Академії наук націлені на підвищення наукових результатів. Міністерство економіки зайнято проблемами її розвитку. Тобто, в принципі, усі зайняті виконанням потрібних цілей. Однак, вони, переважно, носять короткостроковий характер. Покращення якості освіти чи збільшення кількості наукових результатів не самоціль.

Сконцентруватись, натомість, потрібно на досягненні спільної мети – підвищенні конкурентоспроможності економіки, зокрема її реального сектора, що в подальшому дозволить покращити рівень життя населення. Насправді ж цілі перелічених регуляторних органів відрізняються і не завжди взаємодоповнюють. На наше переконання, основна проблема, що стримує розвиток процесу інтелектуалізації економіки, це відсутність продуктивної взаємодії між органами регулювання її основних сфер. Отримані у сфері науки результати повільно і лише частково впроваджуються в навчальний процес. Найновіші здобутки сфери інформаційних технологій часто не доступні науковцям та освітянам. Унаслідок переліченого страждає якість вищої освіти, що в подальшому зумовлює погіршення результатів у сфері науки та ІТ через брак спеціалістів.

Відповідно, доцільне створення єдиного, координуючого процес інтелектуалізації економіки органу державної влади, завданнями котрого мають стати: організація та сприяння розвитку процесу створення, накопичення та ефективного трансферу знань в

економіці, що в подальшому призведе до підвищення конкурентоспроможності економіки країни загалом та її реального сектора зокрема.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Основними причинами низьких темпів упровадження українськими підприємствами інноваційних технологій, не зважаючи на проголошений курс на інноваційний розвиток економіки, є відсутність системності в змінах підходів до її розвитку та повільні темпи інституційних змін в українському суспільстві.

2. Шляхом до виправлення зазначеної ситуації є реалізація заходів зі створення цілісної інноваційної системи, основ котрої – розвиток процесу інтелектуалізації економіки.

3. Реалізація процесу інтелектуалізації реального сектора економіки повинна відбуватися поетапно. Спочатку має бути створена система законодавчих та фінансових важелів, потім умови для налагодження взаємодії між центрами створення знань та центрами їхньої реалізації. На третьому етапі – удосконалення системи фінансового забезпечення системи трансформації знань у інноваційні продукти. На останньому – створення умов для реалізації інноваційної продукції на українському та зарубіжному ринках.

4. Важливе питання державного регулювання інтелектуалізації економіки, яке наразі здійснюється фрагментарно й різними органами влади. Така практика малоефективна, відповідно, доцільне створення єдиного координуючого органу державної влади в цій сфері, завданнями котрого мають стати: організація та сприяння розвитку процесу створення, накопичення та ефективного трансферу знань в економіці.

Література

1. Дані Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua
2. Рейтинг глобальної конкурентоспособності // www.rating.rbk.ru
3. Leszek M. Pacholski, Magdalena K. Wyrwicka. Designing organizations for the international environment / Streszenia referatow III Miedzynarodowoy konferencji naukowej «Zaradzanie miedzynarode w swiatowej transformacji spolecno-gospodarskei». Cracow University of Economics. – Krakow, 2007.

Summary. The real sector of economy of Ukraine modern state is investigated. Certainly factors, that influence on it. Among them the intellectualization of economy is selected, as basis of effective realization of innovative activity. Its principles and ways of optimization of government control are offered.

Keywords: real sector of economy, intellectualization, principles.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2009